

УДК [929С.СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ:323.2(477.83/.86)]"1859/1938"
DOI: 10.33402/ukr.2023-37-210-230

Іван ПАТЕР

*доктор історичних наук, професор
головний науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>
e-mail: I.Pater@nas.gov.ua*

ГОЛОВНА ЗАСАДА ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ – УКРАЇНСТВО (до політичних переконань Степана Смаль-Стоцького)

Розглянуто основи формування національних переконань Степана Смаль-Стоцького, зокрема захоплення народовськими ідеями, прилучення вже у студентські роки до активної праці на ниві українства, участь у політичній та просвітницькій діяльності, а також серйозне заняття науковою та викладацькою роботою. Наголошено на його фаховості на педагогічній ниві, енергійній праці у громадсько-політичному й культурно-освітньому житті Буковини. Констатовано його великий внесок у розвиток шкільництва краю, значну економічну підмогу буковинському селянству. Наголошено на посольській сеймовій і парламентській діяльності у відстоюванні національно-політичних інтересів буковинських українців, зокрема в підтримці та зміцненні національних сил, єдності, самостійності українського народу, розширенні демократичних свобод і мережі українських шкіл, безкоштовного навчання у всіх освітніх закладах.

Акцентовано на участі С. Смаль-Стоцького у створенні політичної партії, його публіцистичній та редакторській праці, осмисленні народовського руху, окресленні завдань і теоретичних засад народовців, відповіді на найпекучіші питання українського національного руху. Стверджено про його непримиренну позицію щодо москвофілів, їхню шкідливість для українського руху, відкидання будь-якої можливості класової боротьби для українців, протиставляючи їй національне визволення.

Висвітлено наукові здобутки професора, зокрема щодо впровадження фонетичного правопису в українських навчальних закладах Галичини й Буковини, вивчення історії рідного краю, видання низки праць суспільно-політичного спрямування. Наголошено на тісних зв'язках з українськими та зарубіжними вченими, культурно-освітніми діячами. Звернено особливо увагу на велику національно-освідомлювальну та культурно-просвітню працю С. Смаль-Стоцького серед військовополонених українців російської армії у таборах Австро-Угорщини й Німеччини в роки Першої світової війни. Розкрито його працю періоду ЗУНР, в Українському вільному університеті, у створенні Музею визвольної боротьби України, участь у роботі різних українських громадських і культурних організаціях у 1930-х роках.

Ключові слова: Степан Смаль-Стоцький, Буковина, українська мова, наукова праця, культурно-просвітницька діяльність, СБУ.

Степан Йосипович Смаль-Стоцький (9.01.1859–17.08.1938) – український мовознавець, педагог, літературознавець, історик, академік, фундатор Всеукраїнської академії наук (ВУАН), визначний громадсько-політичний, культурний та економічний діяч Буковини. Псевдонім і криптоніми: С. Нагнибіда, Піп народовець, С... Н., С.С.-С., Др. Ст., С.С.С., С-й, С.Ст-ий, др. С.С-кий, Др. С., С-кий.

Життєвий і творчий шлях С. Смаль-Стоцького може стати прикладом для професорсько-викладацького складу, науковців і громадсько-політичних діячів у справі сумлінного служіння своєму народові. Мета статті – заповнити окремі прогалини в різнобічній діяльності вченого, передусім наголосити на його праці у Союзі визволення України (СВУ).

Вперше зроблено спробу розкрити діяльність професора в опублікованій 1919 р. статті «Життєпис академіка Смаль-Стоцького» (Записки, 1919). Наукову і педагогічну діяльність ученого висвітлено здебільша у статтях Василя Щурата (Щурат, 1914), Луки Гранички (Лука Луців) (Луців, 1934), Василя Сімовича (Сімович, 1938), Степана Сірополка (Сірополк, 1939) та ін.

Національно-просвітня праця С. Смаль-Стоцького серед військовополонених українців російської армії в таборах Австро-Угорщини й Німеччини показана у спогадах учасників цих подій: Костянтина Даниленка (Даниленко, 1979), Павла Дубрівного (Дубрівний, 1979), Василя Сімовича (Сімович, 1979), а також Андрія Жука (Жук, 1938), Олександра Лотоцького (Лотоцький, 1934), Євгена Маланюка (Маланюк, 1942).

Варто згадати також спогади діаспорних дослідників Луки Луціва (Луців, 1960) та Костя Кисілевського (Кисілевський, 1960b), а також збірники спогадів «Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького» (Кисілевський, 1960a) і «За волю України» (Ріпецький, 1967).

Радянська історіографія заторкувала наукову та педагогічну діяльність академіка дуже побіжно й, зрозуміло, з відповідними незаслуженими ярликами.

Сучасні українські історики присвятили вивченню науково-педагогічної та громадсько-політичної діяльності С. Смаль-Стоцького низку праць. Найважливіші з-поміж них: Олександра Добржанського й Віктора Даниленка (Добржанський, 2009; Даниленко, Добржанський, 1994; Даниленко, Добржанський, 1995), Івана Патера (Патер, 2000), Ігоря Срібняка (Срібняк, 1999), Ганни Черкаської (Черкаська, 2020), Тетяни Шоліної (Шоліна, 2009) та ін.

Народився Степан Смаль-Стоцький у с. Немилів (колись – Радехівський повіт, тепер – Червоноградський р-н Львівської обл.) у селянській родині доброго господаря Йосипа Смаль-Стоцького та Катерини Карпової, що походила зі сусіднього села Середпільці. Мати померла, коли Степанові виповнилося 3 роки. Мав ще трьох братів і чотирьох сестер.

Краєзнавці, дослідники біографії вченого доводять, що його рід походив від Руденків-Куликових. Оскільки в роду були чорняві, засмагли, то вуличним прізвиськом стало «Смаль», «Смалі», батько навіть підписувався Смаль, хоч офіційно був записаний як Йосип Стоцький (Черкаська, 2020).

Оскільки батько був дяком, то вихованням малих дітей займалися дід із бабусею (по батькові). У 1865 р. Степан вступив до початкової школи у рідному селі, а

за 2 роки – до 3-го класу тривіальної (нормальної) у Радехові. Після цього вчився у німецькій гімназії у Львові, де виявив неабиякі здібності, щоб почуватися на рівних із поляками та німцями. У 1869 р. Степана прийняли до москвофільської бурси при Ставропігійському інституті й записали слухачем до Академічної гімназії. Варто зазначити, що Степан у гімназії та бурсі був записаний як Смаль і лише в 16–17 років став Смаль-Стоцьким (Черкаська, 2020).

Вирішальну роль у становленні Степана Смаль-Стоцького як майбутнього суспільного діяча й у визначенні його наукових спрямувань відіграв мовознавець-славіст, від 1878 р. професор української мови та літератури Чернівецького університету Гнат Онишкевич. «Він перший, – згадував С. Смаль-Стоцький, – збудив у мені і моїх товаришах поважні думки, перший зігрів нас щирим словом до праці народної» (Смаль-Стоцький Степан). Ще навчаючись у бурсі, Степан прилучився до українства, став одним із засновників товариства, яке взяло на себе видання бібліотеки української літератури, зокрема творів Івана Котляревського, Петра Гулака-Артемовського, Миколи Гоголя, батька письменника (Смаль-Стоцький Степан). Вже в гімназії С. Смаль-Стоцький захопився народовськими ідеями і порвав із москвофілами, які намагалися перетягнути його на свою сторону (Даниленко, Добржанський, 2019).

Після закінчення гімназії, 1878 р. С. Смаль-Стоцький вступив на філософський факультет Чернівецького університету на відділ класичної слов'янської й української філології. З перших днів перебування у Чернівцях він долучився до активної праці на ниві українства. Відразу став членом товариства «Союз» – першої української студентської організації на Буковині. У 1882 р. у межах товариства створено Літературно-історичний гурток для поширення національної ідеї, розвитку наукових досліджень, пропаганди української культури. Біля його витоків стояв С. Смаль-Стоцький, який їздив Буковиною, знайомився з людьми, їхніми настроями та переконаннями. Згодом це дуже багато дало йому для політичної та просвітницької діяльності.

Навчання в університеті С. Смаль-Стоцький закінчив 1883 р. Опісля продовжив вчитися у Віденському університеті, слухав лекції відомого славіста Франя Міклошича (Franz von Miklosich). У грудні 1883 р. закінчив дисертацію на тему «Процес аналогії у словозмінах руської мови». У березні–квітні 1884 р. склав докторські екзамени і, згідно з тодішніми правилами, здобув звання доктора слов'янської філології (Добржанський, 2009, с. 276).

Пройшовши всі відповідні наукові щаблі та здобувши ступінь доктора філософії, С. Смаль-Стоцький ще рік працював у Віденському університеті на посаді доцента кафедри слов'янської філології, набираючись викладацького досвіду. Не забував він і про національну справу, підтримуючи тісні зв'язки з українським студентським товариством «Січ» та популяризуючи твори українських письменників. Зокрема, у квітні–травні 1885 р. виступав на вечорницях, влаштованих членами «Січі» на честь Миколи Костомарова (Даниленко, Добржанський, 2019).

Цього ж 1884 р. у житті Степана Смаль-Стоцького сталася ще одна знакова подія – він одружився з Емілією Заревич, дочкою пароха в Рожнові біля Снятина. Її дядько, Федір Заревич, був відомим публіцистом і письменником, редактором народовецьких часописів «Вечерниці» та «Русь», одним із засновників народовського руху 60-х років XIX ст. на західноукраїнських землях. У сім'ї Смаль-Стоцьких народилися донька Ірина і два сини: Роман та Нестор.

У жовтні 1885 р. 26-річний Степан Смаль-Стоцький повернувся до Чернівецького університету вже надзвичайним професором й очолив кафедру української мови і літера-

тури по смерті професора Гната Онишкевича. Ще з 1884 р. на Буковині почалося справжнє національне відродження, коли провід в українському житті перебрали народовці. Степан Смаль-Стоцький невдовзі став одним із лідерів українського національного руху у краю. У різний час він був співзасновником, брав активну участь у їхній діяльності й очолював такі буковинські товариства: «Руська бесіда» – першу і до румунської окупації восени 1918 р. найголовнішу українську громадську та культурно-освітню організацію краю; «Руська рада» – метою якої було ознайомлення населення з політичними справами (головував у 1904–1914 рр.); «Руська (Українська) школа» (у 1887–1891 рр. очолював) – дбала про українські потреби в державних школах, засновувала приватні школи та курси, організувала підвищення кваліфікації вчителів, надавала фінансову допомогу потребуючим учням, займалася видавничими справами; «Селянська каса» (її засновник) – ощадне й позичкове товариство для хліборобських райфазенівських спілок, а згодом і для української кооперації на Буковині. Крім того, професор став співзасновником за зразком львівського «Народного дому»; товариства для плекання співу й музики «Буковинський баян» тощо.

За ініціативою С. Смалья-Стоцького в Буковинському краї створено у селах десятки читалень, відкрито початкові українські школи, гімназії та спеціальні училища, а селянські каси стали значною підмогою сільським господарям у їхньому нелегкому економічному становищі (Добржанський, 2009, с. 277).

У 1892 р. С. Смаль-Стоцького обрали послом до Буковинського сейму, у якому він пробув до 1912 р., а в 1911 р. – послом до австрійського парламенту, де він сповнював свої обов'язки аж до його розпуску в листопаді 1918 р.

Особливо великий вплив на громадські справи Буковини С. Смаль-Стоцький мав у 1904–1912 рр., коли був заступником маршалка крайового сейму. Він зосередив у своїх руках значну владу через майже повну відсутність маршалка сейму Георгія Василька (Georg Wassilko), що перебував переважно у Відні. За таких обставин С. Смаль-Стоцький одержував значні можливості вирішувати різні життєві питання, але водночас ніс велику відповідальність людини влади в тодішній Буковині. Він і далі зустрічався зі селянами, брав участь у численних вічах, однак тепер в очах простих людей був представником влади, який може вирішити будь-які проблеми. Проте і за недоробки українське суспільство питало з нього. Адже всі звикли до того, що лише послі відстоювали інтереси українців у Буковинському сеймі або в інших державних установах, а решта загалу їм у кращому випадку тільки підіграла. Такий розподіл обов'язків означав слабкість і недостатню організованість українства (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 110).

У період керівництва в Буковинському сеймі С. Смаль-Стоцький продовжував розширювати мережу сільських читалень, райфазенівських кас, разом з іншими українськими послами відстоював національні інтереси буковинців. Він організував у Чернівцях курси вищої освіти для селян за аналогією подібних шкіл у Німеччині, Данії та Швеції, з роботою яких ознайомився ще 1906 р. Перший такий курс розпочався в лютому 1910 р. і нараховував 37 слухачів, а у 1911 р. їх було вже 80 (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 113).

Програма викладів на курсах охоплювала: всесвітню історію, історію України, історію державного устрою Австрії, астрономію, фізику, географію, антропологію, етнографію, гігієну, історію української літератури, історію релігій тощо. Програма мала всього 26 год у тиждень упродовж 1,5–2 місяців. Окрім навчальних занять, значною була й культурна програма, а житлово-побутовими умовами курсантів заопікувалася «Селянська каса», якій платили за навчання лише 30 корон. Викладачами курсів, крім Степана Смалья-Стоцького (був одночасно й директором курсів), працювали

також Мирон Кордуба, Зенон Кузеля, Василь Сімович, Теодет Галіп, Іван Герасимович, Володимир Кміцикевич, Олександр Луцький та ін.

У 1911 р. організацію курсів вищої народної освіти перебрало Історичне товариство, але діяли вони лише 3 роки. Пізніше на Буковині довго ще згадували добрим словом «славну чернівецьку школу» (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 113–114).

Степан Смаль-Стоцький був одним із засновників 12 листопада 1905 р. першої української політичної партії краю «Національна рада русинів на Буковині», яка об'єднала різні групи народовців і претендувала на першість у репрезентації національних інтересів українців. У її програмі виділено чотири головні напрями:

1) у справах національних головним завданням було: підтримка і зміцнення національної сили, єдності та самостійності українського народу;

2) у державно-політичних питаннях першочерговими вважали вимоги введення загального, рівного й таємного виборчого права, розширення демократичних свобод, посилення відповідальності урядовців за свої дії перед громадянами;

3) щодо економічних проблем поставлено завдання розвивати спілківий рух, розширювати всіма доступними засобами селянське землеволодіння, підвищувати культуру землеробства, скасувати прямі та непрямі податки і ввести загальний прогресивний податок, створити безкоштовні бюро з працевлаштування, охорона прав працюючих, заснування агрономічних та промислових шкіл, скорочення терміну військової служби;

4) у галузі культури висувалося домагання безкоштовного навчання у всіх закладах і розширення мережі шкіл з українською мовою викладання (Добржанський, 2009).

Ця партія досить успішно розвивалася впродовж 1905–1906 рр. На виборах до австрійського парламенту 1907 р. вона здобула повну перемогу, виборовши усі п'ять місць, передбачених для українців. Проте вже 1908 р. припинила існування. Замість неї народовці створили Поступову партію, пізніше – Селянську партію – Руська рада. Перед Першою світовою війною вони об'єднувалися навколо двох партій: національно-демократичної (лідер – Микола Василько) і народної (провідник – Степан Смаль-Стоцький). Ідейно вони майже нічим не відрізнялися, проблема була в особистому конфлікті між керівниками (Добржанський, 2009). Ішлося передусім про лідерство в народовському русі, зокрема прагнення М. Василька усунути С. Смалья-Стоцького з посади віцемаршалка крайового сейму. Зрештою, скандал із фінансовою ситуацією у «Селянській касі», головою якої на громадських засадах був Степан Смаль-Стоцький, а також висунення Миколою Васильком на посаду віцемаршалка Буковинського сейму посла о. Теофіла Драчинського, призвели до написання Степаном Смаль-Стоцьким заяви на ім'я президента графа Рудольфа фон Мерена (Rudolf von Meran) і крайового маршалка Константина Гормузакі (Constantin von Hornuzaki) листа із заявою про складання повноважень посла Буковинського сейму й заступника крайового віцемаршалка (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 116–117).

Не висвітлюючи детально перебіг конфлікту між В. Васильком і С. Смаль-Стоцьким, наголошу, що перехід останнього в опозицію відіграв позитивну роль у становленні народовства в Буковині. З'ясувалося, що М. Василькові було не так уже легко проводити безконтрольну, повністю собі підпорядковану політику. Він мусив рахуватися навіть не так із критикою, як з осудними виступами з боку газети «Україна», перше число якої з'явилося 26 грудня 1912 р. із підзаголовком «демократична часопись» і навколо якої С. Смаль-Стоцький об'єднав своїх союзників.

Так, професор не збирався пасивно відсиджуватися в опозиції. У вересні 1913 р. його обрали головою товариства «Міщанський клуб» у Чернівцях, що було першим

політичним об'єднанням українського міщанства на Буковині. Він був неофіційним керівником організованої у жовтні 1913 р. Української народної партії (головою її тимчасового комітету обрано Агенора Артимовича), яка протиставлялася національно-демократичній партії Миколи Василька (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 120).

Протистояння продовжувалося й у Віденському парламенті. Степан Смаль-Стоцький вийшов із Буковинського парламентарного клубу і далі у всіх парламентських питаннях діяв із галицькими послами, зокрема активно підтримував їх у справі заснування українського університету у Львові. До речі, у цьому питанні послам-галичанам обіцяв допомогу М. Василько взамін на не опозиціонування віденським властям. Однак із його обіцянок нічого не вийшло й галицькі депутати разом зі С. Смаль-Стоцьким розпочали опозиційну боротьбу в парламенті. Микола Василько з буковинським парламентарним клубом продовжував підтримувати політику уряду, що призвело до розколу колись єдиного Союзу українських послів (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 120).

У довоєнній парламентській діяльності посол С. Смаль-Стоцький активно виступав за вирішення національних проблем в Австро-Угорській імперії. Він, зокрема, закликав поважати національні вимоги інших народів монархії, враховувати їхні національно-політичні інтереси, добиватися порозуміння і злагоди. Він став загально-визнаним впливовим українським політиком, здобув велику повагу й авторитет в австрійських парламентських та урядових колах. Ще 1908 р. був нагороджений командорським хрестом Ордена Франца Йосифа, а 1911 р. цісар надав йому дворянський титул. І відтоді він іменувався «рицар Степан Смаль-Стоцький» (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 121).

Крім того, С. Смаль-Стоцький у 1904–1913 рр. редагував «Хлібороб» – популярний господарський двотижневик, орган Ради крайової культури для Буковини, журнал «Руська школа», співпрацював із часописами «Буковина», «Руська рада», «Україна» тощо.

Варто наголосити на дуже плідній публіцистичній і науковій праці вченого. Так, певні успіхи в організації народовського руху на Буковині, досягнуті на середину 90-х років XIX ст., С. Смаль-Стоцький узагальнив у великій статті «Політика реальна», опублікованій у газеті «Буковина». Він зробив спробу теоретично осмислити народовський рух у західноукраїнських землях загалом, окреслити найголовніші його завдання і тактичні засади, відповісти на найпекучіші питання українського національного руху.

Він загострив питання про політичні принципи та програму діяльності народовства, наголосивши на об'єднувальному спільному началі для народу, яке додавало йому бажання й сили до праці. «Тим одним, – стверджував С. Смаль-Стоцький, – є і може бути лиш ідея національна. Одна лиш ідея національна може в нас будити надію, що колись виплинемо наверх». Для досягнення цього потрібно «вибороти собі незалежність, щоб вийти з упослідненого становища і стати поплич з другими народами до загальної людської культурної праці... Для того то справа самостійности руського народу мусить належати до політичної програми русинів і з тої точки програмової не можна ані на волос попустити, бо вона є истиною самої програми» (Даниленко, Добржанський, 2019).

Степан Смаль-Стоцький відкидав необхідність і можливість класової боротьби для українців, протиставляючи їй національне визволення. Займав непримиренну позицію щодо москвофілів, наголошував на шкідливості їхньої діяльності, закликав не йти з ними на жодні компроміси.

У розвитку національної справи вчений найбільшого значення надавав інтелігенції, наголошував на її основній ролі – вести за собою народ, бути на сторожі національних інтересів, нести відповідальність за стан національних справ.

Степан Смаль-Стоцький закликав усіх до реальної політики та конкретної роботи на користь народу, вважаючи, що цим у тодішніх умовах можна досягти руху вперед, розвитку, що це значно потрібніше українському народові, ніж поширення абстрактних ідей про загальну справедливість (Даниленко, Добржанський, 2019).

Варто зацентувати, що із приходом С. Смаль-Стоцького до Чернівецького університету для нього важливою проблемою стало прагнення впровадити фонетичний правопис в українських навчальних закладах Галичини й Буковини. Він разом із професором романських мов Чернівецького університету Теодором Гартнером (Theodor Gartner) присвятив цій проблемі низку публікацій: статті «Нова руська школа», «Про план науки руської мови в гімназіях», брошури «Голос меншості в комісію по впорядкуванню українського правопису», «Про руську правопись», «Руська правопись». У них автори доводили переваги фонетичного правопису для навчання дітей грамоти й безперспективність використання етимологічного. Крім того, для підтримки своїх наукових обґрунтувань щодо запровадження фонетичного правопису вони організували громадські акції. Зрозуміло, що з такою постановкою питання аж ніяк не могли погодитися москвофіли, що спричинило гостру ідейну боротьбу між ними та народовцями. Однак, незважаючи на всі москвофільські виступи, С. Смаль-Стоцькому і Т. Гартнерові завдяки їхній завзятій позиції вдалося у 1893/1894 н. р. ввести фонетику в народних школах Буковини та Галичини, а в наступному 1895/1896 н. р. після багатьох звернень товариства «Руська школа» за підтримкою до української громадськості та дозволом до крайових шкільних властей – і в усіх класах середніх шкіл. Боротьба, що велася навколо правопису близько 10 років, увінчалася успіхом професорів (Добржанський, 2009, с. 277).

У 1893 р. вийшов у світ підручник української мови для середніх шкіл, підготовлений із Т. Гартнером. Він став загальноновизнаним серед освітян західноукраїнських земель і згодом, у 1907 р. та 1913 р., вийшли друге і третє його видання.

Вчений приділяв значну увагу вивченню історичного минулого Буковинського краю. Вже 1899 р. побачила світ перша в українській історіографії праця «Буковинська Русь», де висвітлено історію буковинських українців, починаючи від часів Галицько-Волинської держави, коли «наша Буковина і Молдавія належали тоді до галицького руського князя. Ба, вже перед тим власть галицьких князів сягала аж по Дунай...» (Смаль-Стоцький, 1897, с. 3). Автор довів, що потрапивши під молдавське панування, «на дворі господарів молдавських у Сучаві панує мова руська, у всіх урядових письмах уживається тодішня писемна мова руська, а в церкві зрушена мова церковно-слов'янська. Волоського слова в публічному житті Молдавії зовсім не чути». Вчений наголошував, що цей історичний факт вказував на суто руський тип молдавського господарства аж до половини XVII ст., коли в молдавських грамотах господаря Василя Лупула (Василе Лупул) уперше з'явилася волоська мова (Смаль-Стоцький, 1897, с. 6–8). Він показав розквіт Молдавії, її зв'язки, особливо церковні й освітні, з Україною, аж до загарбання Туреччиною молдавської Русі, її підневільне становище.

Степан Смаль-Стоцький наголосив, що нове піднесення культури й освіти буковинської Русі відбулося за часів її приєднання до Австрійської держави, що дало можливість підтримувати духовний зв'язок із Галицькою, Угорською, а згодом і Українською Руссю (Смаль-Стоцький, 1897, с. 14). Вчений представив розвиток шкільництва, вищих

наукових закладів на Буковині, зародження українського письменства, навчання українською мовою у середніх школах, Чернівецькій гімназії, реальній школі, учительській семінарії, назвав перших українських вчителів, а також вказав на причини винародовлення православних українців, зокрема щодо поширення москвофільства і боротьбу з ним. Належне місце в роботі відведено ролі таємних учнівських товариств, що будили «щирі змагання серед української молоді, повної гарних ідеалів, на дорозі освіти і духовного поступу» (Смаль-Стоцький, 1897, с. 128). А боротьба із засиллям русофільства зрештою привела до того, що 1884 р. народовці стали управляти в українських товариствах, а москвофіли «не мали вже більше відваги при збільшеній прилюдній контролі плгогавити до непізнання лице руської (української) мови» (Смаль-Стоцький, 1897, с. 139).

З'явилися нові підручники з української мови, гімназійні бібліотеки зі значною кількістю української літератури і, зрештою, 1893 р. у шкільних підручниках заведено український правопис і мова в них стала українською (Смаль-Стоцький, 1897, с. 142). Таку реальність С. Смаль-Стоцький вважав «початком нової доби для розвитку руської (української) мови». Він констатував, скільки труду було вкладено, щоб запровадити навчання українською мовою, скільки поколінь змушені були боротися за це, коли інші народи йшли вперед, яку велику шкоду нанесено народові: «... тоді стане нам жаль за страченим марно часом на непотрібні і шкідливі експерименти московщення руської (української) інтелігенції» (Смаль-Стоцький, 1897, с. 142).

Автор виокремив етап пробудження національного почуття на Буковині, яке, на його думку, почалося 1848 р., коли над Австрією зірвалася «буря», яка досягла й Буковини. Тоді у краю вибухнули своєрідні революції: перша – звернена проти владики Такмана за деспотизм в управі дієцезії, друга – серйозні виступи селян під проводом Лук'яна Кобилиці. Вчений наголошував, що хоч вплив галичан на буковинців був значний, однак ще ослабкий, щоб викликати жвавіше духовне життя серед буковинських українців, на яких навіть не дуже вплинули нові політичні реалії: вибори, сеймові наради тощо. Проте були одиниці, як-от Юрій Федькович, Сидір Воробкевич, які живо переймалися народною ідеєю й зайняли з початком 60-х років XIX ст. значне місце в народному русі краю, що зрештою привело до виникнення «Руської бесіди», де з часом «запанувала одноцільність і самосвідомість народна» (Смаль-Стоцький, 1897, с. 267).

Написана на великому документальному матеріалі, «Буковинська Русь» стала не тільки оригінальним дослідженням, а й надзвичайно цінним історичним джерелом.

Не оминав учений плідною працею й української літератури, друкуючи статті про творчість Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Івана Котляревського. Він одним із перших оцінив великий талант молодого Василя Стефаника, допомігши йому 1899 р. видати і написавши передмову до його першої збірки «Синя Книжечка». «Образки, які містяться в сій “Синій Книжечці”, – писав у передмові С. Смаль-Стоцький, – зробили на мене сильне вражінє, порушили мою душу до глибини. Се дійсно образки-малюнки». Він відзначав і вдалі твори письменника, що «годі очей відвести... наводить глибоку задуму на душу, сильно настроєє її після себе, очаровує своєю високою поетичністю». Щоправда, звертав увагу професор і на те, що «не всі вони однаково артистично викінчені, є деякі недокінчені... недогладжені, рапаві», але у всіх слідна рука «хоть молодого ще, але все-таки майстра». Степан Смаль-Стоцький зазначав, що своїми творами автор «Синьої Книжечки» нагадував Юрія Федьковича, й акцентував, що «таке саме глибоке вражінє як на мене, зроблять тоті образки і на всіх читачів». А оскільки автор тоді був ще студентом медицини, то вчений

наголошував: «... маю повну надію, що він нашу літературу обдарує ще не одним гарним твором» (Передмова).

Варто зазначити, що з наукового погляду дуже вартісна стаття С. Смаль-Стоцького «Характеристика літературної діяльності І. Франка», надрукована 1913 р. у двох числах часопису «Діло» до творчого 40-річчя Каменяря (Смаль-Стоцький, 1913, 1 липня; Смаль-Стоцький, 1913, 2 липня). Це була одна з перших робіт щодо висвітлення творчих здобутків Івана Франка. Перед тим письменник двічі перебував у Чернівцях і зупинявся у С. Смаль-Стоцького: вперше, коли поет їхав до Одеси в жовтні 1909 р. і С. Смаль-Стоцький допоміг йому у виробленні дозволу на виїзд до Росії¹; вдруге – 1913 р., коли І. Франко читав у Чернівцях свого знаменитого «Мойсея» (Добржанський, Даниленко, 1994, с. 121).

Автор зазначав, що літературний дебют І. Франка відбувся 1874 р. у студентському двотижневику «Друг» серед особливо сприятливих обставин для розвитку його таланту: надзвичайно слабке народовство, байдужість до національних справ галицької інтелігенції, цілковитий брак національної свідомості народних мас. «Тісний, стухлий дух віяв всюди по Галичині, – писав вчений, – догматичний спосіб думання держав в мурах природні сили» (Смаль-Стоцький, 1913, 1 липня).

Він наголошував, що незважаючи на такі обставини, талант Івана Франка не пропав як багато інших, а розвинувся широко, всесторонньо, сильно, що «д-р Іван Франко став тепер найбільшою окрасою української літератури». Степан Смаль-Стоцький відзначав величезний вплив Михайла Драгоманова на невеликий гурток молодих людей на чолі з Іваном Франком, який почав пильно читати, студіювати, звертати увагу на насущні потреби народу та братися до реальної праці. І за деякий час у галицькому суспільстві «серед гнилого супокою, сліпої байдужості нараз стало чути клекіт боротьби, гомін все нових ключів, все нових конфліктів». На цьому ґрунті, власне, і зріс І. Франко, запустивши в нього глибоко коріння, тягнув із нього всі соки, на цьому ґрунті й розвинулася вся його літературна діяльність (Смаль-Стоцький, 1913, 1 липня).

Степан Смаль-Стоцький акцентував, що за 40 років бачимо в Івана Франка працю у всіх галузях духовного життя. «Він і поет, і повістяр, і критик, і публіцист, і учений історик літератури, і етнограф, і економіст, і філософ, і педагог, і популяризатор, а сам спис його усіх творів виповняє цілу книжку», – констатував професор (Смаль-Стоцький, 1913, 1 липня).

Вчений особливо наголосив на вагомому внеску Каменяря «для вироблення, очищення, збагачення нашої літературної мови, для вироблення і збагачення літературної техніки і форми. Без пересади можна сказати, що наша теперішня літературна мова се мова Франка. У нього вірш повний ніжності, мелодійності, грації, проза відзначається високим поетичним летом, а форма найрізніша, блискуча». Професор для акцентування великого внеску І. Франка в розвиток української мови, над якою насміхалися як «дуже невиробленою мовою», діалектом, процитував поета, який прирік:

¹ За спогадами Михайла Мочульського «З останніх десятиліть Івана Франка», у жовтні 1909 р. поет постановив їхати до Одеси, перейнятий думкою, що там є замуrowаний в університеті рукопис з описом чудотворного ліку на його недугу. Михайло Мочульський, Володимир Гнатюк і Карло Бандрівський не змози відмовити Івана Франка від поїздки, домовилися з російським консулом у Львові, щоб той відмовив поетові у видачі візи. Так і сталося. Тоді І. Франко поїхав до Чернівців, де С. Смаль-Стоцький, будучи заступником маршалка, зробив поетові візу і він у листопаді 1909 р. виїхав до Одеси (Смаль-Стоцький Р. Франко у Чернівцях).

Діалект, а ми надишем
Міццю вуха і огнем любови,
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови (Смаль-Стоцький, 1913, 2 липня).

Потрібно віддати належне С. Смаль-Стоцькому, який показав нещасливу долю поета, суперечливості його таланту. «Та не дасться заперечити, – зазначав вчений, – що над усе його літературною діяльністю тяжить – скажімо се словами самого Франка, висказаними в оправді про діяльність інших письменників прокляття зацофаного осередка, непочатого перелого. Його гаряча душа рвалася до суцільної, гармонійної, широкої діяльності, – дійсність ставила його перед самі урізки, щерби, прогалини; він кидався на всі боки, заповнював прогалини, лагав, піднімав повалене, валив те, що поставлене не до ладу, будував нове, шукав спосіб підняти до роботи більше рук. Велика сила отак розбилася на дрібні округлики. Така доля усіх людей перехідних епох, пори “тяжкого перелому”, в якій Франкові приходилося працювати» (Смаль-Стоцький, 1913, 2 липня).

У цей час Степан Смаль-Стоцький написав кілька полемічних статей про український правопис, започаткував серію дослідницьких праць про ідейну спрямованість та інтерпретацію творів Тараса Шевченка. Це, зокрема, статті: «Ідеї Шевченкової творчості», «Шевченкова Містерія», «Читання Шевченкових поезій», «Діди, батьки і внуки у Шевченка». Ці праці стали своєрідним продовженням шевченківської тематики вченого, зокрема його виступи на відзначеннях різних роковин Т. Шевченка, популярних читань для населення Буковини та лекцій і семінарів з україністики в університеті. Це була самобутня шевченкіана С. Смаль-Стоцького. «Не знаю, а мені здається, що в тому часі, про який я говорю, – згадував учень вченого В. Сімович про 1899–1903 рр., коли він вчився у Чернівецькому університеті, – ніде так до Шевченкової творчості не підходили, ще так докладно й так різнобічно не розбирали Шевченка ні на одному університеті тодішньої Австрії, як це робилося в нас, на семінарійних вправах у проф[есора] Смаль-Стоцького» (Сімович, 1934, с. 7).

Варто зазначити, що вчений у підході до вивчення творчості Т. Шевченка, як зазначав В. Сімович, «зі становища виключно ритмічної будови народних пісень», пояснював читачам Шевченків національно-політичний світогляд, його погляди на минуле України, її сучасне й майбутнє, що «робили незрозумілі на перший погляд Шевченкові поеми ясними і зрозумілими» (Сімович, 1934, с. 8).

Надзвичайно актуальна для сьогодення праця С. Смаль-Стоцького «Т. Шевченко – співець самостійної України». Автор, показуючи любов поета до України, наголошував, що «у Шевченка ніхто ніде не знайде ні одного слова яких-небудь федераційних чи союзних міркувань. Навпаки. Він усяку злуку України з Московщиною уважав за найбільшу недолу, за найбільше нещастя для України, за джерело її фізичного, духовного, матеріального, культурного й морального занепаду, уважав за кару божу...» (Смаль-Стоцький, 1934, с. 14).

Вчений акцентував, що Шевченко відкидав будь-яке спільне «отечество», знав тільки неньку-Україну, яку так щиро любив, що за неї готовий і душу віддати, визнавав тільки повну державно-політичну самостійність України (Смаль-Стоцький, 1934, с. 14).

У 1914 р. вийшла у світ ґрунтовна праця С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера «Грамматика руської (української) мови», роботу над якою автори розпочали ще в 90-х роках XIX ст. Поява такої праці на тоді була справді сміливим кроком у науці, книга сколихнула науковий світ, викликала великий резонанс у славістичних колах.

Автори доводили, що українська мова постала безпосередньо із праслов'янської – як і польська, сербська, чеська й ін. Твердячи, що українська мова ближча до сербської, ніж до російської, С. Смаль-Стоцький заперечив існування спільної давньоруської (єдиної східнослов'янської). Він вважав, що ідея прасхіднослов'янської мови позбавлена ґрунту, а твердження нібито праруська є спільною мовою росіян, українців і білорусів VI–XI ст. – це штучний витвір фантазії російських філологів (Ми підемо).

Степан Смаль-Стоцький ніколи не погоджувався з доказами Олексія Шахматова (Алексей Шахматов), Ватрослава Ягіча (Vatroslav Jagić), Олександра Брікнера (Aleksander Brückner) щодо походження української мови із праруської. Згодом, 1937 р., він опублікував розвідку «Питання про східнослов'янську прамову», у якій наголошував: «... про східнослов'янські прамови або праруську добу я думав ціле життя, бо це колода на перепоні, щоб досягнути наукової правди про становище української мови серед слов'янських ... мене все наново силувало зайняти конечно неї ясне становище... Тому праруську мову можемо зложити до архіву» (Питання).

Професор О. Лотоцький, директор Українського наукового інституту, з нагоди 75-річчя академіка С. Смаль-Стоцького, наголошуючи на його невтомній патріотичній праці, історичній заслугі на науковій ниві, відзначив правдиве висвітлення «місія мови українського народу в сім'ї слов'янських мов і цим поклали одну з твердих підвалин українознавства» (Лотоцький, 1934, с. 3).

Степан Смаль-Стоцький 10 березня 1914 р., якому виповнилося 55 років, був обраний головою філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) замість важкохворого Івана Франка. У нього було ще чимало наукових задумів і проєктів, однак у повітрі вже пахло порохом війни.

Із вибухом війни С. Смаль-Стоцький як австрійський офіцер був прикріплений до штабу Чернівецької бригади, обіймав різні посади, переважно адвоката при військово-польовому суді, і врятував не одного українця, звинуваченого в москвофільстві, від несправедливого вироку австрійської влади (Шоліна, 2009, с. 68).

Восени 1914 р. Чернівецька бригада воювала в Польщі, де зазнала значних втрат. Після цих невдач бригади С. Смаль-Стоцького приділили до польового суду краківської корпусної команди в Моравській Остраві, а пізніше – у Кракові. Разом із ним служив відомий український учений, правник Станіслав Дністрянський (Добржанський, Даниленко, 1995).

У Кракові вченого спіткало велике горе. Після важкої хвороби тут померла його дружина Емілія, з якою він прожив 31 рік. Однак, незважаючи на тяжкий життєвий удар, С. Смаль-Стоцький знайшов сили до дальшої праці. На пропозицію свого учня В. Сімовича професор восени 1916 р. пішов працювати у Фрайштадтський табір військовополонених українців російської армії (Горішня Австрія).

Спочатку головним завданням С. Смаль-Стоцького було налагодження відносин між військовою командою табору і просвітнім відділом СВУ (членом якого він був) та таборовими організаціями полонених українців. Австрійська адміністрація табору не завжди вникала у суть цієї роботи, яка проводилася серед українців, і тому своїми невиваженими діями перекреслювала здобутки просвітніх працівників серед полонених. Оскільки С. Смаль-Стоцький був австрійським офіцером, то до нього була довіра австрійського військового командування, тому будь-які непорозуміння щодо ведення національно-освідомлювальної та культурно-освітньої праці серед полонених українців можна було без якоїсь тяжби усунути (Добржанський, Даниленко, 1995).

Отже, прихід С. Смаль-Стоцького до таборової команди відразу позначився на взаємовідносинах таборової адміністрації і представників СВУ. Як зазначав член Президії СВУ А. Жук, «професор намагався відразу справу розглядати з точки зору виховання національної свідомості у полонених, культурної праці серед них, умів переконливо показати значимість цієї роботи» (Жук, 1938, с. 2).

У Фрайштадті С. Смаль-Стоцький відразу долучився до культурно-просвітньої праці, докладаючи надзвичайно багато сил у справу національного освідомлення полонених. Він разом із докторами Осипом Охримовичем і Романом Домбачевським допомагав активним членам таборової «Просвіти» ім. Михайла Драгоманова серед полонених вести просвітню роботу. Професор як посол до австрійського парламенту від часу відновлення його роботи навесні 1917 р. не був таким уже діяльним у «Просвіті». Але до свого покликання до парламенту він «вкладав у просвітню працю масу енергії, працюючи по 16–18 годин на тиждень» (Дубрівний, 1979, с. 112).

Спочатку під орудою В. Сімовича, а з його від'їздом до Німеччини, під управою С. Смаль-Стоцького діяли курси для неписьменних від 6 лютого 1915 р. до 10 травня 1917 р. Незважаючи на несприятливі умови для ведення цих курсів, таборовим організаціям – просвітній секції й товариству «Просвіта» – пощастило провести 6 курсів, на які записалося 759 осіб, а закінчило 615. На курсах викладало (викладів було 446) 16 фахових учителів під безпосереднім наглядом д-ра В. Сімовича і проф. С. Смаль-Стоцького (Дубрівний, 1979, с. 121–122).

Протягом 1917 р. – першої половини 1918 р. у Фрайштадті вчений вів загальний курс української мови, на якому мав тільки 10 викладів. Проте з початком революції в Росії і відновленням у березні 1917 р. української державності «Просвіта» 25 березня 1917 р. відкрила новий курс української мови, на який відразу записалося 250 таборян, яких було поділено на 5 груп. Керував курсом С. Смаль-Стоцький, його закінчено наприкінці грудня 1917 р. Викладів у всіх групах було 310 (Дубрівний, 1979, с. 125).

З ліквідацією 22 лютого 1918 р. «Просвіти» курси української мови припинилися, бо всі активні працівники зголосилися добровольцями до куреня «Оборони рідного краю» і виїхали для подальшого формування військової частини до Володимир-Волинського.

Однак у травні 1918 р. до Фрайштадта почали прибувати добровольці до української армії, з огляду на що виникла потреба знову відкрити курс української мови. Навчання відбувалося щоденно, адже слухачі постійно змінювалися. Викладали на цьому курсі проф. Степан Смаль-Стоцький, д-ри Осип Охримович і Роман Домбачевський та полонений Федір Шевченко. Курс тривав аж до ліквідації Фрайштадтського табору у червні 1918 р. Усіх курсів було 5, викладів – 642, слухачів – 834 (Дубрівний, 1979, с. 126).

Крім того, вчений провадив популярний курс української літератури, організований 25 березня 1917 р. товариством «Просвіта», який постійно відвідувало 250 таборян. Навчання відбувалося регулярно двічі в тиждень, ввечері. Провадив курс проф. Степан Смаль-Стоцький, допомагав йому полонений Микола Лозовик. Закінчився він 10 грудня 1917 р. Усіх викладів було у С. Смаль-Стоцького – 30, у М. Лозовика – 36 (Дубрівний, 1979, с. 112).

Степан Смаль-Стоцький організував курси декламації. Перше декламаторське змагання відбулося 7 жовтня 1917 р., на якому професор представив історію мистецького

володіння слова в Давній Греції та висловив бажання, щоб і «наш український народ полюбив і шанував своє рідне слово, як ті давні греки» (Дубрівний, 1979, с. 75–76).

У змаганнях декламаторів нагороди оцінювалися так: перша – 3 корони, друга – 2 корони і третя – 1 корона. Відбулося сім декламаторських читань, але премії вже видавали не грошима, а книжками творів Тараса Шевченка, Івана Франка, Степана Руданського й посвідченнями, які майстерно по-мистецьки виготовив артист-маляр Юліан Балицький (Дубрівний, 1979, с. 76).

Варто виокремити й факт провадження проф. С. Смаль-Стоцьким із допомогою коштового таборової «Січі» М. Лозовика письмового курсу української граматики, тобто диктанту. За найкраще написання диктанту теж давали книжки й мистецькі посвідки. Таких вправ із граматики відбулося 21, а слухачів було 280 (Дубрівний, 1979, с. 76).

У березні 1917 р. «Просвіта» організувала популярний курс історії України для всіх полонених, на який записалося понад 500 осіб. Керував курсом Степан Смаль-Стоцький, а допомагали йому полонені Михайло Славинський, Микола Лозовик, Григорій Щербацький, Володимир Шевчук і Павло Дубрівний. Курс закінчено в кінці 1917 р. Усіх викладів було 28, а відвідуваність на них була велика (Дубрівний, 1979, с. 123).

Крім регулярних курсів, досить часто відбувалися окремі виклади, на яких з'ясували якусь важливу подію в історії України. У квітні 1918 р. знову відбувалися щоденні курси з української історії для офіцерів і козаків, які прибували до Фрайштадта як добровольці української армії. Викладав на них С. Смаль-Стоцький, а допомагали йому д-ри О. Охримович і Р. Домбчевський та полонений Ф. Шевченко. Всіх відбулося 70, а учасники змінювалися із відходом транспортів до Володимира-Волинського й прибуттям до табору нових добровольців. Усіх систематичних курсів з історії України відбулося 6, викладів було 414, а слухачів – 1 800 осіб (Дубрівний, 1979, с. 124).

Найпопулярнішими серед полонених були виклади С. Смаль-Стоцького зі шевченкознавства. Аудиторія, розрахована на 1 000 осіб, не вмщувала всіх охочих. Він так уміло подавав аналіз Шевченкових творів, що така велика аудиторія годинами сиділа й уважно слухала про «Великий льох», «Сон», «Кавказ», «Чигирин» та ін. (Дубрівний, 1979, с. 114).

Учений 10 березня 1918 р. виступив на таборовому святі, присвяченому 104-м роковинам від дня народження найбільшого поета, борця і мученика за волю України Т. Шевченка. У промові професор детально розібрав ті пророчі місця з поезії Кобзаря, у яких він пророкував Україні світле майбутнє і пристосував ті пророцтва до тодішнього моменту. Він закликав присутніх усіма силами підтримати вже здобуту волю України. На закінчення присутні в супроводі оркестру заспівали «Вже воскресла Україна» (Даниленко, 1979а, с. 197).

Степан Смаль-Стоцький 28 травня 1917 р. виступив із доповіддю на Академічному вечорі, присвяченому роковинам смерті Івана Франка, у якій надзвичайно глибоко схарактеризував літературну творчість Каменяря і яка справила неабияке враження на присутніх (Даниленко, 1979а, с. 194–195).

За свою невтомну національно-культурну працю в товаристві «Просвіта» проф. С. Смаль-Стоцький був іменований його почесним членом. Окрім того, вчений був членом Головної української ради табору Фрайштадт (Даниленко, 1979б, с. 30).

З відновою роботи 30 травня 1917 р. австрійського парламенту С. Смаль-Стоцький як посол брав участь у його засіданнях, виступав за необхідність реформування імперії за національним принципом і надання найширших національних прав україн-

цям. Адже впродовж десятиліть національні питання в Австрії вже мусіли бути вирішені. «Коли державні мужі, не спосібні давати народам держави внутрішній мир, – наголошував учений на засіданні палати послів у червні 1917 р., – нехай оставлять се самим народам» (Промова, 1917, ч. 11).

У Відні 25 липня 1917 р. на засіданні новоперебраної бойової управи Українських січових стрільців (УСС), через з розходження в поглядах на подальше існування стрілецьтва та визначення його завдань, С. Смаль-Стоцького обрано її головою. Вже наступного дня на його пропозицію бойову управу перейменовано на Центральну управу (ЦУ) УСС.

Степан Смаль-Стоцький як голова Центральної управи на нараді 5–7 лютого 1918 р. представників ЦУ, Української Православної Церкви (УПЦ) і відпоручників усіх формацій УСС унаслідок гострих дебатів добився прийняття резолюції, у якій наголошувалося на значенні Легіону для українського народу як вияві його волі до державної самостійності. Цієї ідеї Легіон триматиметься до останку. Зазначено, що тоді політичним постулатом українців Австро-Угорщини повинно стати об'єднання всіх українських земель монархії в окрему державну одиницю. У випадку, коли б Легіон своїм існуванням або воєнними діями суперечив українським національним інтересам, ЦУ має право вирішити питання про його розпуск. Нарada висловила також солідарність з УСС Наддніпрянщини (Ріпецький, 1967, с. 428–431). Отже, визначивши чіткі орієнтири подальшого існування стрілецьтва, ЦУ не допустила прийняття передчасних і неважених рішень.

У відозві ЦУ С. Смаль-Стоцький наголосив на важливій ролі УСС і в національно-культурному свідомленні українського народу. Він акцентував: «Стрілецьтво, як рідне українське національне військо, повне національної свідомості і національних ідеалів, повинно ширити скрізь серед українського населення національну свідомість, знання історії, літератури, краю і людей, пісні і музики, пошановання і культ всього рідного, своїх національних пам'яток, своєї минувшини» (Ріпецький, 1967, с. 436). Для ведення такої роботи потрібно було використовувати бесіди, публічні читання, музично-співочі вистави, заснування просвітньо-культурних товариств і бібліотек.

Степан Смаль-Стоцький позитивно сприйняв гетьманський переворот у квітні 1918 р., сподіваючись на стабілізацію ситуації у Наддніпрянщині. Влітку 1918 р. він особисто познайомився з Павлом Скоропадським.

Степан Смаль-Стоцький став одним із перших 12 академіків-засновників ВУАН, яких затвердив гетьман Павло Скоропадський. На першому установчому засіданні історично-філологічного відділу академії 8 грудня 1918 р. його обрано секретарем відділу, а 16 грудня 1918 р. – членом її господарського правління. За ним закріплено кафедру історії української мови. Однак у жодному із засідань ВУАН учений не зміг взяти участі, перебуваючи в еміграції. Проте він уважно стежив за її виданнями й 1922 р. навіть опублікував у журналі «Славія» про неї критичну статтю, у якій гостро виступив проти більшовизації такої поважної наукової установи. У другій половині 1920-х років Степан Смаль-Стоцький через Михайла Грушевського налагодив наукові контакти з академією, опублікувавши декілька праць у журналі «Україна». Однак через посилення ідеологічного тиску на українських учених і репресії проти них в УРСР, незважаючи на те, що 1928 р. С. Смаль-Стоцького було перезатверджено у складі дійсних членів ВУАН, навіть отримав запрошення на сесію ради академії з питань прийняття 5-річного плану, його відносини з ВУАН припинилися (Добрянський, 2009, с. 280–281; Ми підємо).

У жовтні 1918 р. учений взяв участь у роботі Української конституанти в застудванні Української Народної Ради, підтримуючи ідею створення окремої держави з українських етнографічних земель Австро-Угорської монархії.

Листопадові події та проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) 1918 р. застали С. Смаль-Стоцького у Відні. Його призначено державним секретарем у справах освіти, проте він так і не виконував своїх обов'язків, перебуваючи у Відні, де очолив військове представництво ЗУНР. Тут він опублікував звернення до всіх українських вояків про створення української національної армії та умови вступу до її лав українців і чужинців (Добржанський, 2009, с. 281).

Керівництво ЗУНР 19 грудня 1918 р. призначило С. Смаль-Стоцького послом у Празі. Це призначення було дуже відповідальним – привернути новостворену в листопаді 1918 р. Чехо-Словацьку Республіку (ЧСР) на свій бік, оскільки ще не так давно між українськими та чеськими і словацькими послами в австрійському парламенті були певні розбіжності (Добржанський, Даниленко, 1995).

Дипломатична робота С. Смаль-Стоцького якраз припала на період підписання повоеених мирних договорів, пов'язаних із політичним, національним і територіальним устроєм Європи, а також із згромадженням української еміграції у ЧСР. Очолював учений дипломатичну місію ЗУНР у Празі до 9 вересня 1921 р., передавши свої повноваження представникові УНР, а сам працював радником.

Степан Смаль-Стоцький розпочав працю в Українському вільному університеті у Празі 1921 р., був серед його фундаторів. Належав до складу вищого керівного органу – Академічного сенату. У 1921/1923 н. р. був деканом, а наступного – заступником декана філософського факультету, читав курс «Українська мова в сім'ї слов'янських мов». Деякий час очолював комісію з підготовки наукових збірників університету, Товариство для допомоги українських учених, які опинилися у складному матеріальному становищі.

Професор, займаючись викладацькою працею, ніколи не полишав роботи над проблемами українського мовознавства. У 1925 р. опублікував працю «Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення» (у 1927 р. – 2-ге, доп. вид.), у якій продовжив розвінчання теорії праруської мови, вважаючи її штучною конструкцією О. Шахматова. Адже, на думку С. Смаль-Стоцького, «історія української, російської і білоруської мови ні одної нової, спеціальної, тільки їм спільної позначки спільного розвитку не виявляє» (Розвиток).

Свою позицію щодо вказаної проблеми вчений ще раз підтвердив у праці «Питання про східнослов'янську прамову», у якій наголосив: «Ніякої праруської мови ніколи не було, а всі живі слов'янські мови, між ними й українська, російська й білоруська, розвинулися прямо й безпосередньо з діалектів праслов'янської мови» (Смаль-Стоцький, 1937).

Вчений не став осторонь правописної полеміки, пов'язаної з розробкою нового правопису в підрадянській Україні, що планувався як єдиний для всіх українських земель. Окрім ґрунтового реферату, підготовленого для державної правописної комісії, він опублікував низку статей із цього питання у «Літературно-науковому віснику» й «Україні».

Найбільше часу та праці в еміграції С. Смаль-Стоцький присвятив дослідженню творчості Т. Шевченка, що вилилося в окрему книжку «Т. Шевченко. Інтерпретації», яку опублікував Український науковий інститут у Варшаві 1934 р. Шевченкіана С. Смаль-Стоцького надзвичайно різноманітно і детально вивчена. Очевидно, мав право Євген Маланюк наголосити: «Степан Смаль-Стоцький, найдетальніший дотепер коментатор Шевченка, де в чім просто Колумб» (Маланюк, 1942).

Вчений був одним з ініціаторів I Українського наукового з'їзду у Празі 1926 р., очолював філологічну секцію, брав жваву участь в обговоренні різних дискусійних питань. У 1931 р. С. Смаль-Стоцький обраний головою II Українського з'їзду, який відбувся у березні 1932 р. за участю понад 100 учених із різних міст Європи. На цьому представницькому форумі підбито підсумки 10-річної наукової роботи української еміграції, особливо в галузі українознавства (Добржанський, 2009, с. 285).

Чимало сил віддав професор товариству «Музей визвольної боротьби України», яке уконституювалося 25 травня 1925 р. у Празі. 8 квітня 1935 р. його обрано головою товариства замість проф. Івана Горбачевського через погіршення стану здоров'я останнього.

Степан Смаль-Стоцький повністю віддався роботі музею, вважаючи його не тільки самобутнім сховищем зібраних надзвичайно цінних і важливих для української історії експонатів і документів, а й центром українського життя у Празі, своєрідним українським Народним домом.

У 1937 р. різко погіршився стан С. Смаль-Стоцького, але він старався тримати руку на пульсі життя музею. 16 березня 1938 р. він підписав купчу на придбання будинку для нього, реалізувавши кошти, збір яких тривав понад 6 років, а також пожертвував для його потреб більшу частину своєї бібліотеки (близько 3 000 томів), інші документи та речі (Добржанський, 2009, с. 286).

Степан Смаль-Стоцький очолював колегію фундаторів Української могилянсько-мазепинської академії наук, розробив її статут, який закінчив у липні 1938 р. Учений був почесним членом НТШ, Музею визвольної боротьби України, різних товариств Буковини й Галичини, зокрема «Руської бесіди», «Української школи», «Союзу», «Запорожжя» у Чернівцях, «Просвіти» у Львові тощо.

У першій половині 1938 р. С. Смаль-Стоцький переніс дві складні операції на шлунку, проте стан його здоров'я не покращувався. Черговий приступ стався проти ночі на 8 серпня – його помістили в один із празьких санаторіїв, однак полегшення не було і 17 серпня 1938 р. у другій половині дня він помер.

Вченого поховали 20 вересня 1938 р. у тимчасовій гробниці на Ольшанському кладовищі у Празі. Однак син Роман мусів виконати передсмертне бажання батька – спочити біля дружини. Роман владнав усі формальності й у вересні 1938 р. чесько-польський кордон перетнув останній потяг, що складався лише з одного вагону із труною С. Смаль-Стоцького. 30 вересня 1938 р. відбувся похорон на Раковицькому цвинтарі у Кракові, де знайшов свій останній прихисток великий український учений-мовознавець і громадянин С. Смаль-Стоцький.

Всесвітньо відомий учений-мовознавець, історик української мови і літератури, академік першого складу Всеукраїнської академії наук, громадсько-політичний діяч С. Смаль-Стоцький упродовж усього життя боровся за рівноправне місце української мови серед інших слов'янських, доводив їхнє походження із праслов'янських, поборюючи теорію праруської мови російських учених. Він був провідником українського народу Буковини й Галичини, кермував його працею на всіх ділянках національного життя, підготовляючи до власної державності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Багалій, Д. І. (гол. ред.). (1919). *Записки історично-філологічного відділу Української академії наук*, 1. Київ.

Граничка, Л. (Лука Луців). (1934). Степан Смаль-Стоцький і українська мова. 1859–1934. *Вістник*, 3. Львів.

Даниленко, К. (1979а). Драматичне т[овариств]во імени Івана Котляревського у таборі Фрайштадт. *Союз визволення України 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк: Червона Калина, 175–197.

Даниленко, К. (1979б). Розвій суспільно-національної думки в таборі Фрайштадт. *Союз визволення України 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк: Червона Калина, 13–31.

Даниленко, О., Добржанський, О. (2019). *Степан Смаль-Стоцький – учений і «реальний політик» (До 160-річчя з дня народження)*. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/169738/16-Danylenko.pdf?sequence=1>

Добржанський, О. (2009). Степан Смаль-Стоцький. *Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. Постаті*. Львів.

Добржанський, О. *Становлення та розвиток українського національного руху на Буковині у другій половині XIX – на початку XX ст.: динаміка, періодизація, регіональна специфіка*. https://oa.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/121/2021/11/Oriens_aliter_1-2014035-048.pdf

Добржанський, О., Даниленко, В. (1994). Степан Смаль-Стоцький. Протистояння. *Буковинський журнал*, 3–4, 108–123.

Добржанський, О., Даниленко, В. (1995). Степан Смаль-Стоцький. Роки війни. *Буковинський журнал*, 1–2, 133–143.

Дубрівний, П. (1979а). Культурно-просвітня робота в таборі Фрайштадт. *Союз визволення України 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк: Червона Калина.

Дубрівний, П. (1979б). Товариство «Січ» ім. гетьмана Петра Дорошенка в таборі Фрайштадт. *Союз визволення України 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк: Червона Калина.

Жук, А. (1938). Зі споминів про проф[есора] С. Смаль-Стоцького. *Календар «Червоної Калини»*, 10. Львів.

Кисілевський, К. (ред.). (1960а). *Записки Наукового товариства імені Шевченка* (Т. 172: Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького). Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто.

Кисілевський, К. (1960б). Українознавчі праці акад. Степана Смаль-Стоцького. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. (Т. 172: Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького). Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 28–72.

Лотоцький, О. (1934). Лист директора Українського наукового інституту до академіка С. Смаль-Стоцького з приводу 75-ліття його віку. *Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації*. Варшава.

Луців, Л. (1960). Спогади про академіка Степана Смаль-Стоцького (Прага в 1921–1926 роках). *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. (Т. 172: Збірник філологічної секції на пошану сторіччя народин Степана Смаль-Стоцького). Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 19–27.

Маланюк, Є. (1942). Шлях до Шевченка. *Пробосм*, 3.

«Ми підемо у мандрівку століть з твого духа печаттю...» – Степан Смаль-Стоцький. *Наша парафія*. <https://parafia.org.ua/person/smal-stotskujj-stepan/>

Патер, І. (2000). *Союз визволення України: проблеми державності і соборності*. Львів.

- Промова С. Смаль-Стоцького. (1917). *Буковина*, II.
- Ріпецький, С. (гол. ред.). (1967). *За волю України. Історичний збірник УСС. В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914–1964*. Нью-Йорк: Видання Головної Управи Братства Українських Січових Стрільців.
- Сімович, В. (1934). Вступ. *Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації*. Варшава.
- Сімович, В. (1938, 15 вересня). Наукова діяльність академіка Смаль-Стоцького. *Діло*.
- Сімович, В. (1939). *С. Смаль-Стоцький як шкільний діяч і педагог. Історичний нарис*. Львів.
- Сімович, В. (1979). Початки національно-просвітньої праці серед полонених українців у таборі Фрайштадт. *Союз визволення України 1914–1918. Відень*. Нью-Йорк.
- Сірополко, С. (1939, 17 серпня). Все життя – одній меті. *Діло*.
- Смаль-Стоцький, С. (1897). *Буковинська Русь. Культурно-історичний образок*. Чернівці.
- Смаль-Стоцький, С. (1913, 1 липня). «Характеристика літературної діяльності І. Франка». *Діло*.
- Смаль-Стоцький, С. (1913, 2 липня). «Характеристика літературної діяльності І. Франка». *Діло*.
- Розвиток:** Смаль-Стоцький, С. (1927). *Розвиток поглядів про сім'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. 2-ге вид. доп.* Прага. <https://zbruc.eu/node/14620>
- Смаль-Стоцький, С. (1934). *Т. Шевченко – співець самостійної України. Інтерпретації*. Варшава.
- Смаль-Стоцький, С. (1937). Питання про східнослов'янську правому. *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. (Т. 155: Праці Філологічної секції). Львів.
- Передмова:** Смаль-Стоцький, С. *Передмова до видання «Синя книжечка» Вас[илия] Стефаника*. <https://zbruc.eu/node/35189>
- Смаль-Стоцький, Р. *Франко у Чернівцях*. <https://zbruc.eu/node/12849>
- Смаль-Стоцький Степан (1885–1918). <http://clg-phil.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/30deps/50modernukrlang/10history/40noted/020smalstots>
- Срібняк, І. (1999). *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.)*. Київ.
- Черкаська, Г. (2020). *Степан Смаль-Стоцький*. <http://uahistory.com>
- Шоліна, Т. (2009). Науково-освітня та громадська діяльність Степана Смаль-Стоцького в еміграції (1914–1938). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 1*.
- Щурат, В. (1914, 25 лютого). Програмова книжка (Про «Граматику української мови» С. Смаль-Стоцького та Т. Гартнера). *Діло*.

REFERENS

- Bahalii, D. I. (Ed.). (1919). *Zapysky istorychno-filolohichnoho viddilu Ukrainskoi akademii nauk, 1*. Kyiv (in Ukrainian).
- Hranychka, L. (Luka Lutsiv). (1934). Stepan Smal-Stotskyi i ukrainska mova. 1859–1934. *Vistnyk*, 3. Lviv (in Ukrainian).
- Danylenko, K. (1979a). Dramatychnе t[ovaryst]vo imeny Ivana Kotliarevskoho u tabori Fraishtadt. *Soiuz vyzvolennia Ukrainy 1914–1918. Viden*. Niu-York: Chervona Kalyna, 175–197 (in Ukrainian).

Danylenko, K. (1979b). Rozvii suspilno-natsionalnoi dumky v tabori Fraishtadt. *Soiuz vyzvolennia Ukrainy 1914–1918. Viden.* Niu-York: Chervona Kalyna, 13–31 (in Ukrainian).

Danylenko, O., & Dobrzhanskyi, O. (2019). *Stepan Smal-Stotskyi – uchenyi i «realnyi polityk» (Do 160-richchia z dnia narodzhennia)*. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/169738/16-Danylenko.pdf?sequence=1> (in Ukrainian).

Dobrzhanskyi, O. (2009). *Stepan Smal-Stotskyi. Zakhidnoukrajinska Narodna Respublika. 1918–1923. Uriady. Postati.* Lviv (in Ukrainian).

Dobrzhanskyi, O. *Stanovlennia ta rozvytok ukrajinskoho natsionalnogo rukhu na Bukovyni u druhii polovyni 19 – na pochatku 20 st.: dynamika, periodyzatsiia, rehionalna spetsyfika*. https://oa.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/121/2021/11/Oriens_aliter_1-2014035-048.pdf (in Ukrainian).

Dobrzhanskyi, O., & Danylenko, V. (1994). *Stepan Smal-Stotskyi. Protystoiannia. Bukovynskyi zhurnal, 3–4*, 108–123 (in Ukrainian).

Dobrzhanskyi, O., Danylenko, V. (1995). *Stepan Smal-Stotskyi. Roky viiny. Bukovynskyi zhurnal, 1–2*, 133–143 (in Ukrainian).

Dubrivnyi, P. (1979a). *Kulturno-prosvitnia robota v tabori Fraishtadt. Soiuz vyzvolennia Ukrainy 1914–1918. Viden.* Niu-York: Chervona Kalyna (in Ukrainian).

Dubrivnyi, P. (1979b). *Tovarystvo «Sich» im. hetmana Petra Doroshenka v tabori Fraishtadt. Soiuz vyzvolennia Ukrainy 1914–1918. Viden.* Niu-York: Chervona Kalyna (in Ukrainian).

Zhuk, A. (1938). *Zi spomyniv pro prof[esora] S. Smal-Stotskoho. Kalendar «Chervonoi Kalyny», 10.* Lviv (in Ukrainian).

Kysilevskyi, K. (Ed.). (1960a). *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka (T. 172: Zbirnyk filolohichnoi sektiis na poshanu storichchia narodyn Stepana Smal-Stotskoho)*. Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto (in Ukrainian).

Kysilevskyi, K. (1960b). *Ukrajinoznavchi pratsi akad. Stepana Smal-Stotskoho. Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka (T. 172: Zbirnyk filolohichnoi sektiis na poshanu storichchia narodyn Stepana Smal-Stotskoho)*. Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto, 28–72 (in Ukrainian).

Lototskyi, O. (1934). *Lyst dyrektora Ukrajinskoho naukovoho instytutu do akademika S. Smal-Stotskoho z pryvodu 75-littia yoho viku. Smal-Stotskyi S. T. Shevchenko. Interpretatsii.* Varshava (in Ukrainian).

Lutsiv, L. (1960). *Spoehady pro akademika Stepana Smal-Stotskoho (Praha v 1921–1926 rokakh). Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka (T. 172: Zbirnyk filolohichnoi sektiis na poshanu storichchia narodyn Stepana Smal-Stotskoho)*. Niu-York; Paryzh; Sidnei; Toronto, 19–27 (in Ukrainian).

Malaniuk, Ye. (1942). *Shliakh do Shevchenka. Proboiem, 3* (in Ukrainian).

«My pidemo u mandrivku stolit z tvoho dukha pechattiu...» – *Stepan Smal-Stotskyi. Nasha parafia*. <https://parafia.org.ua/person/smal-stotskyj-stepan/> (in Ukrainian).

Pater, I. (2000). *Soiuz vyzvolennia Ukrainy: problemy derzhavnosti i sobornosti.* Lviv (in Ukrainian).

Promova S. Smal-Stotskoho. (1917). *Bukovyna, 11* (in Ukrainian).

Ripetskyi, S. (Ed.). (1967). *Za voliu Ukrainy. Istorychnyi zbirnyk USS. V 50-littia zbroinoho vystupu Ukrajinskykh Sichovykh Striltsiv proty Moskvy. 1914–1964.* Niu-York: Vydannia Holovnoi Upravy Bratstva Ukrajinskykh Sichovykh Striltsiv (in Ukrainian).

Simovych, V. (1934). *Vstup. Smal-Stotskyi S. T. Shevchenko. Interpretatsii.* Varshava (in Ukrainian).

Simovych, V. (1938, Veresen 15). *Naukova diialnist akademika Smal-Stotskoho. Dilo* (in Ukrainian).

Simovych, V. (1939). *S. Smal-Stotskyi yak shkilnyi diiach i pedahoh. Istorychnyi narys*. Lviv (in Ukrainian).

Simovych, V. (1979). *Pochatky natsionalno-prosvitnoi pratsi sered polonenykh ukrainstiv u tabori Fraishtadt. Soiuz vyzvolennia Ukrainy 1914–1918. Viden*. Niu-York (in Ukrainian).

Siropolko, S. (1939, Serpen 17). *Vse zhyttia – odnii meti. Dilo* (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. (1897). *Bukovynska Rus. Kulturno-istorychnyi obrazok*. Chernivtsi (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. (1913, Lypen 1). «Kharakterystyka literaturnoi diialnosti I. Franka». *Dilo* (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. (1913, Lypen 2). «Kharakterystyka literaturnoi diialnosti I. Franka». *Dilo* (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. (1927). *Rozvytok pohliadiv pro simiu slovianskykh mov i yikh vzaimne sporidnennia. 2-he vyd. dop.* Praha. <https://zbruc.eu/node/14620> (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. (1934). *T. Shevchenko – spivets samostiinoi Ukrainy. Interpretatsii*. Varshava (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. (1937). *Pytannia pro skhidnosloviansku pramovu. Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka* (T. 155: Pratsi Filolohichnoi seksii). Lviv (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, R. *Franko u Chernivtsiakh*. <https://zbruc.eu/node/12849>

Smal-Stotskyi, S. *Peredmovna do vydannia «Synia knyzhechka» Vas[yli]a Stefanyka*. <https://zbruc.eu/node/35189> (in Ukrainian).

Smal-Stotskyi, S. *Franko u Chernivtsiakh*. <https://zbruc.eu/node/12849>.

Smal-Stotskyi Stepan (1885–1918). <http://clg-phil.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/30deps/50modernukrlang/10history/40noted/020smalstots> (in Ukrainian).

Sribniak, I. (1999). *Poloneni ukraintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914–1920 rr.)*. Kyiv (in Ukrainian).

Cherkaska, H. (2020). *Stepan Smal-Stotskyi*. <http://uahistory.com> (in Ukrainian).

Sholina, T. (2009). *Naukovo-osvitnia ta hromadska diialnist Stepana Smal-Stotskoho v emihratsii (1914–1938). Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii, 1* (in Ukrainian).

Shchurat, V. (1914, 25 liutoho). *Prohramova knyzhka (Pro «Hramatyku ukrainskoi movy» S. Smal-Stotskoho ta T. Hartnera)*. *Dilo* (in Ukrainian).

Ivan PATER

*Doctor of Historical Sciences (Dr hab. in History), Professor
Chief Researcher at the Department of Contemporary History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>
e-mail: I.Pater@nas.gov.ua*

THE MAIN BASIS OF HIS ACTIVITY IS UKRAINIANISM (To the political beliefs of Stepan Smal-Stotsky)

The foundations of the formation of Stepan Smal-Stotskyi's national beliefs are considered, in particular, his fascination with national ideas, his involvement in active work

in the field of Ukrainianism in his student years, his participation in political and educational activities, as well as his serious pursuit of scientific and teaching work. Emphasis is placed on his expertise in the pedagogical field, energetic cooperation in the social, political and cultural and educational life of Bukovyna. His great contribution to the development of schooling in the region, in significant economic support to the Bukovyna peasantry, was noted. The ambassador's Diet and parliamentary activity in defending the national and political interests of Ukrainians of Bukovyna, in particular in supporting and strengthening the national forces, unity, independence of the Ukrainian people, expanding democratic freedoms and the network of Ukrainian schools, free education in all educational institutions, was emphasized.

Emphasis is placed on the participation of S. Smal-Stotskyi in the creation of a political party, his journalistic and editorial work, his understanding of the Ukrainophiles movement, the outline of the tasks and theoretical foundations of the Ukrainophiles, and answers to the most pressing questions of the Ukrainian national movement. It has been asserted about his irreconcilable position towards Moscophiles, their harmfulness to the Ukrainian movement, his rejection of any possibility of class struggle for Ukrainians, opposing it to national liberation.

The scientific achievements of the professor are highlighted, in particular, regarding the introduction of phonetic spelling in Ukrainian educational institutions of Galicia and Bukovyna, regarding the study of the history of the native region, the publication of a number of socio-political works. Emphasis is placed on close ties with Ukrainian and foreign scientists, cultural and educational figures. Particular attention is paid to the great national awareness and cultural and educational work of S. Smal-Stotsky among the Ukrainian prisoners of war of the Russian army in the camps of Austria-Hungary and Germany during the First World War. His work during the ZUNR period, at the Ukrainian Free University, in the creation of the Museum of the Liberation Struggle of Ukraine, and his participation in the work of various Ukrainian public and cultural organizations in the 1930^s are revealed.

Keywords: Stepan Smal-Stotskyi, Bukovyna, Ukrainian language, scientific work, cultural and educational activity, SVU (The Union for the Liberation of Ukraine).